

цього процесу, дати розгорнуту характеристику першого періоду, частково другого та побіжно окреслити два наступних періоди.

Проведений в даній статті аналіз відповідних і суміжних історичних джерел та наукової літератури різних часів і народів, дає підстави для розробки авторської схеми (див. нижче схему) поділу процесу еволюції наукових знань про конфлікти з етнополітичною складовою, а отже і етнополітичної конфліктології, на основні **чотири періоди**:

- 1) описувальний; 2) осмислювальний; 3) пошуковий; 4) аналітичний.

Звичайно, кожен з цих періодів становить неабиякий науковий інтерес і заслуговує на ґрунтовний аналіз та широке висвітлення. Однак, обмежений обсяг даної статті не дозволяє цього зробити, тому, основна увага буде присвячена детальному дослідженню першого початкового періоду та частково другого, решті ж періодів буде дана лише стисла загальна характеристика.

Перш за все, зазначимо, що згадки про міжплемінні та міжетнічні конфлікти, а також міждержавні війни, майже всі з яких, на нашу думку, завжди мали і досі мають певну етнополітичну складову (від малопомітної до домінуючої), зустрічаються у працях багатьох мислителів практично всіх часів і народів. І це цілком природно, адже за підрахунками відомих американських дослідників Вільяма та Аріель Дюрант, авторів 11-томної «Історії цивілізації», за останніх п'ять з половиною тисяч років на

Землі відбулося 14,5 тисячі різного характеру і масштабів збройних конфліктів і війн, у яких загинуло понад 3,6 млрд. осіб. У цілому ж, з останніх 3 438 років людство прожило в умовах миру лише 268 років [9].

Одними з перших цікавитися і описувати конфлікти з етнополітичною складовою розпочали мислителі Стародавнього Китаю та Давньої Греції. Отже, є підстави: 1) вважати ці країни колисками ідей про згадані конфлікти та війни; 2) саме там і тоді шукати їх витoki; 3) виділити ті часи, зокрема від Стародавнього Китаю та Античності до епохи Середньовіччя, в окремий, **перший початковий період зародження етнополітичної конфліктології** та назвати його «описувальним» періодом.

Серед основних особливостей цього періоду варті уваги три наступні. По-перше, як вже зазначалося, першими підвищений інтерес до всіх тих конфліктів (які, звичайно, тоді ще не називалися ані етнополітичними, ані конфліктами з етнополітичною складовою) виявляли давньокитайські та давньогрецькі мислителі, про що свідчить поява їх праць. По-друге, ці праці носили здебільшого описувальний, тобто *описувальний характер* (звідси і назва періоду – «описувальний»), оскільки в них просто розповідалося про ті чи інші конфлікти та війни. По-третє, праці давньокитайських та давньогрецьких мислителів були присвячені майже виключно конфліктам з етнополітичною складовою, зокрема, завойовницьким війнам, загарбанню чужих територій та поневоленню інших країн, племен і народів, а також збройним

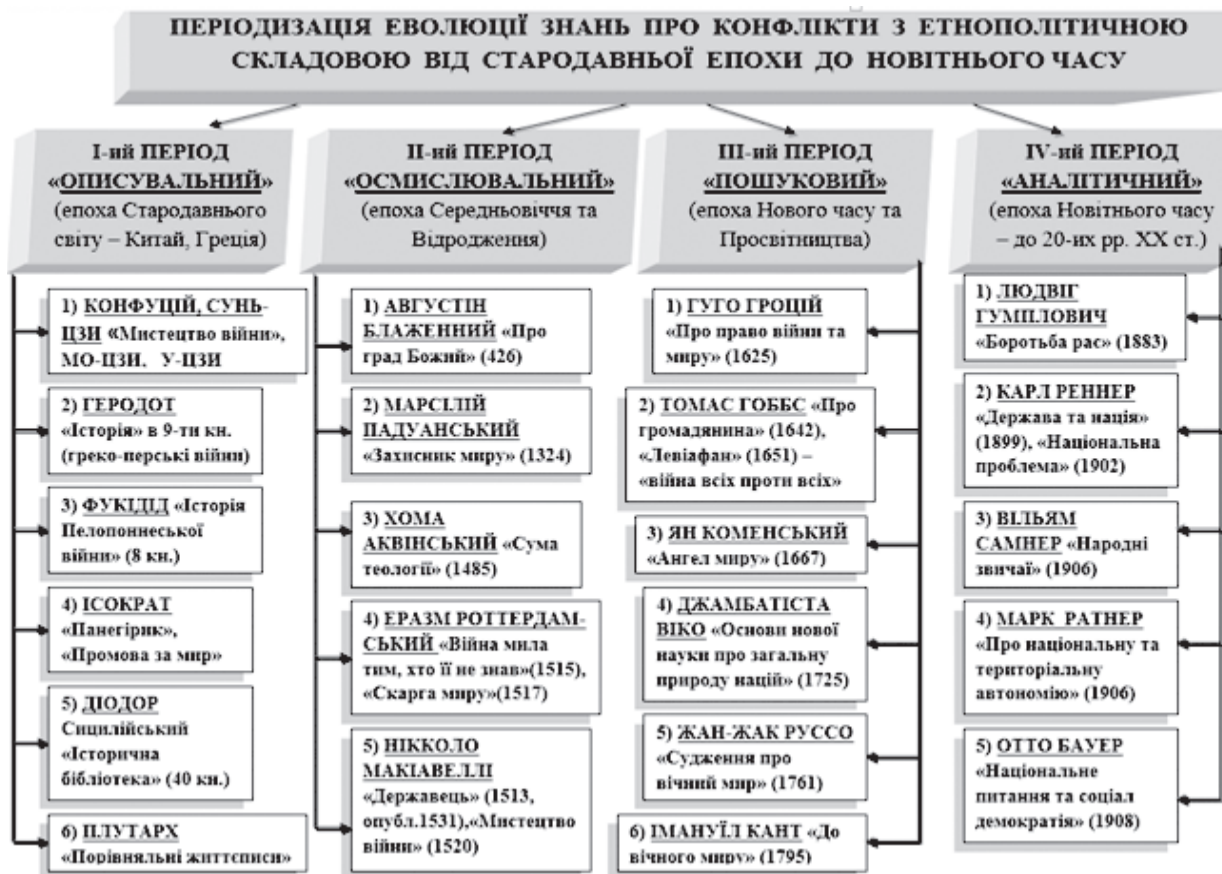

Схема складена на підставі проведеного автором статті аналізу еволюції знань про конфлікти з етнополітичною складовою від Стародавньої епохи до Новітнього часу

повстанням дискримінованих чи підкорених етнічних спільнот та ін.

У даному випадку йдеться, перш за все, про таких з них, як: Конфуцій (Кун-цзи), Сунь-цзи, Мо-цзи, У-цзи та ін. Варто звернути особливу увагу на те, що їх погляди формувалися і відображали особливості розвитку давньокитайської імперії. Вони полягали в тому, що, по-перше, імперія була розколота на кілька конфліктуючих і воюючих між собою царств та князівств. По-друге, в ній точилися нескінченні запеклі міжплемінні та міжкланові конфлікти, а, по-третє, відбувалися збройні походи проти сусідніх країн і народів. Тому не дивно, що в їх поглядах тісно перепліталися, з одного боку, ідеї виправдання війн і вирішення міжплемінних та етнокланових конфліктів силовими, включно зі збройними, методами, а, з іншого боку, ідеї засудження війн та доцільності мирного розв'язання зазначених конфліктів.

Зокрема, відомий давньокитайський військовий стратег Сунь-цзи (544–479 рр. до н.е.) у своєму трактаті «Мистецтво війни», як і деякі інші китайські мислителі, досить обережно висловлювався про міжособні війни між різними китайськими удільними князями та їх походами проти інших держав і народів. По суті справи, тут йшлося як про громадянські конфлікти і війни, які мали не стільки етнополітичну, скільки регіонально-політичну складову, так і про міждержавні конфлікти і війни, які мали переважно етнополітичну складову. У будь-якому випадку його думки мають певний науковий інтерес для сучасної етнополітичної конфліктології. З його твору стає зрозумілим, що вже тоді правителі різних князівств, племен та пануючих кланів вдавалися до загарбання інших земель та поневолення, пограбування й визиску інших народів, племен чи кланів. На особливу увагу заслуговують і наступні рекомендації Сунь-цзи: «...У день виступу в похід закрий всі застави, знищи всі перепустки через них, щоб не пройшли посланці із зовні». Варті згадки також його поради щодо ставлення і поводження з власним військом. Відправляючи свою армію у черговий загарбницький похід, радив він, слід «вести солдат так, як женуть отару овець: їх женуть туди, і вони йдуть туди; їх женуть сюди, і вони йдуть сюди, вони не знають куди йдуть» [12]. Схоже, що тут вже йшлося про намагання використовувати інформаційно-психологічні методи обробки учасників тогочасних конфліктів і війн, зокрема як своїх так, і чужих підданих.

Значний теоретичний і практичний інтерес становлять погляди відомого давньокитайського філософа-пацифіста Мо-цзи (470–391 рр. до н.е.). Засуджуючи силові методи та засоби вирішення міжплемінних і міжкланових конфліктів та ведення війн, він зазначав: «Вирішувати політичні суперечки між державами вдаючись до збройного нападу – все одно, що примусити усіх людей Піднебесної пити однакові ліки від усіх хвороб; корисними вони можуть бути хіба що для трьох-п'яти хворих...». Особливо гостро Мо-цзи засуджував загарбницькі війни та нещадно таврував війська агресора: «Армія країни-нападника, – наголошував він, – вдирається на землю іншої держави, топче його хліба, рубає його ліси, руйнує міста і поселення, забруднює і руйнує його ставки і водоймища, уганяє і вбиває худобу..., примушує працювати на себе і вбиває його населення, знущається над іншоплемінними старими і жінками, вивозить із загарбаного царства його багатства...» [4, с. 184].

Привертають увагу і думки давньокитайського державного діяча та полководця У-цзи (440–381 рр. до н.е.) щодо причин збройних конфліктів та війн, у тому числі з етнополітичною складовою. «Зазвичай, – стверджував він, – піднімають військо на війну через п'ять причин: перше – із-за слави; друге – із-за вигоди; третє – із-за образ, що накопичилися; четверте – із-за внутрішніх безладів; п'яте – із-за голоду» [13]. Виокремлення і стисла характеристика згаданих причин конфліктів і війн, попри всю формальність цих причин, настільки коректна і актуальна для нашого часу, що навіть важко повірити в те, що це було висловлено майже 2,5 тис. років тому.

Такий саме переважно описовий, але більш детальний, тобто наближений до case-studies, характер мали і праці давньогрецьких мислителів. Серед них одним з перших описувачів конфліктів з етнополітичною складовою, включно з їх збройною формою, можна, мабуть, вважати всесвітньо відомого історика Геродота (484–425 рр. до н.е.), якого давньоримський філософ і політичний діяч Цицерон пізніше назвав «батьком історії» (Pater historiae). У своїх працях Геродоту вдалося висвітлити причини та характер тогочасних конфліктів, у тому числі й війн, між окремими племенами, народами та державами. Зокрема, у своїй відомій праці «Історія у дев'яти книгах», яка і на сьогоднішній день залишається найбільш цінним джерелом з історії греко-перських війн, він досить детально розповів про загарбницькі війни перських царів та повстання підкорених ними народів. Про масштабність і трагічний характер тих подій свідчить хоча б той факт, що лише цар Дарій I завоював 23 країни, підкорив їх народи, а потім неодноразово придушував їх повстання. Значний науковий інтерес, особливо з точки зору етнополітичної конфліктології, тут становить наступна розповідь Геродота: «Дарій поділив перську державу на 20 провінцій, які у персів називаються сатрапіями. Створивши ці округи і призначивши їх правителів, цар встановив податі по племенам. Багато сусідніх народностей було об'єднано в одну сатрапію, а інколи окрім найближчих сусідів, до неї прилучалися і народності іншої більш віддаленої сатрапії» [3, с. 79]. Варто також навести слова Геродота про те, що Дарій підкоривши фракійців та найхоробріших гетів, «поневолює всі народи, які зустрічає на своєму шляху», а ще й вихваляється цим, бо «відвідавши Боспор, він поставив там дві стели з білого мармуру і вирізьбив на одній з них напис ассирійським письмом, а на другій – еллінським, в якому перелічувалися всі народи, підвладні йому...» [2].

Отже, у роботах Геродота йшлося, по-перше, про перську навалу та у зв'язку з цим численні війни і збройні конфлікти з етнополітичною складовою, які мали місце в Стародавньому світі; по-друге, про перші спроби осмислення їх причин; по-третє, про намагання тодішніх правителів вирішувати всі подібні конфлікти переважно силовими методами; по-четверте, про спроби малочисельних етнічних груп і народів об'єднати свої зусилля в боротьбі проти більш потужного загарбника і поневолювача; по-п'яте, про зародження етнонаціональної політики, основу якої становив принцип «divide et impera» (поділяй і володарюй), до котрого вдавалися впродовж історії людства багато царів, імператорів та полководців.

Помітний крок на шляху вивчення війн та конфліктів з етнополітичною складовою, зокрема причин їх виникнення, було зроблено давньогрецьким істориком

Фукідідом (460–400 рр. до н.е.), про що свідчить його незавершена праця *«Історія Пелопоннеської війни»*, яка, як відомо, відбувалася між Афінами і Спартою в ті далекі часи Стародавньої епохи (431–404 рр. до н.е.). Це був один з перших історичних творів, в якому автор у достатньо критичному на той час стилі, описав причини найбільш масштабної війни між відомими давньогрецькими союзами держав–полісів, часто використовуючи при цьому включення промов афінських та спартанських воєначальників в текст свого оповідання. Він, зокрема, наводить наступні слова Перикла – державного діяча і полководця Стародавніх Афін часів їх «золотого століття»: «...Ми зробили наше місто цілком самостійним та підготованим і для війни, і для миру. Я не казатиму про подвиги на війні, якими все це здобуто, чи про те, як ми самі або наші батьки завзято відбивали напади прибулих сюди ворогів: чи еллінів, чи варварів» [14]. Отже, це були перші публікації, автори яких спиралися на конкретні історичні факти та свідчення тогочасних правителів.

Певний науковий інтерес і актуальність становлять окремі сюжети твору *«Панегірик»* відомого давньогрецького публіциста *Ісократ* (436–338 рр. до н.е.). В ньому він палко закликав еллінів припинити внутрішні суперечки, конфлікти і війни та об'єднати свої зусилля проти зовнішнього ворога, зокрема персів. «Я прийшов сюди, – наголошував він, – щоб закликати Елладу до єдності й до війни проти варварів... час нам припинити взаємні чвари і повернути свою зброю проти варварів, перераховуючи тяготи міжусобної війни та вигоди від майбутнього підкорення Персії». На завершення своєї промови, Ісократ вдався до наступних рекомендацій: «Досвід вчить, що у випадку війни з різноплеменним противником слід не чекати, поки він збере свої сили, а нападати поки вони розкидані по різних місцях» [5]. Просто вражаючою є наполегливість Ісократ, з якою він закликав до припинення внутрішніх чвар і об'єднання зусиль для захисту своєї держави. У своєму вже згаданому *«Панегірику»* він також зазначав: «Морські розбійники господарюють на морі, найманці захоплюють міста, а громадяни, замість того, щоб битися з іншими за свою батьківщину, воюють між собою у середині своїх міських стін... І всі так далекі від свободи і політичної самостійності, що одні держави перебувають під владою тиранів, іншими володіють гармості (намісники – О. М.–К.), деякі спустошені, над іншими панами стали варвари» [15, с. 160].

В усіх наведених вище виступах привертають увагу, як мінімум, три моменти. По–перше, у творі Ісократ йдеться про конфлікти не лише між різними народами, а й між різними племенами всередині самих народів. На жаль, сьогодні важко достеменно встановити сутність та тип тих конфліктів, але зрозуміло, що всі вони вже мали яскраво виражену етнополітичну складову. По–друге, його однозначно негативне ставлення до цих конфліктів, які послаблюють будь–який народ і можуть призвести до втрати ним незалежності. І, по–третє, те, що будь–які інші народи, окрім власного, оголошувалися ним варварами та загарбниками, що свідчить про те, що вже в ті часи конфліктуючі племена і народи, точніше їх правлячі кола активно використовували т.зв. «мову ненависті» (hate speech).

Заслугове у згадку і тогочасний давньогрецький історик *Діодор Сицилійський* (90–30 рр. до н.е.),

сорокаторна *«Історична бібліотека»* якого була присвячена саме розповідям про конфлікти, війни та збройні повстання різних племен і народів. Тут вражаючим є той факт, що під час вирішальних битв між різними ворогуючими державами, війська деяких з них «розставлялися по народностям», тобто за етнічною ознакою. Сьогодні важко встановити з якою саме метою це робилося, але можна припускати, що ця тактика виходила з того, що воїни–представники якоїсь однієї етнічної спільноти будуть міцніше триматися купи і більш заповзяті боронити один одного та наполегливіше битися з представниками іншого етносу. Як би там не було, але все це свідчить про важливість етнічного чинника не лише у тогочасному суспільно–політичному житті, а й у військовій справі.

Суттєвий внесок у розвиток поглядів щодо конфліктів з етнополітичною складовою, включно з їх збройною формою, зробив видатний історик і географ античного світу *Страбон* (65 р. до н.е. – 23 р. н.е.). Підтвердженням тому можна вважати той факт, що значну частину своєї відомої *«Географії»* (у 17 кн.) він присвятив розповідям саме про такі конфлікти, зокрема загарбницькі походи одних народів та збройні повстання інших. Тут привертає увагу його свідчення про те, що завойовані й підкорені племена і народи «позбавлялися рівності у правах», примушувалися до сплати данини, перетворювалися на рабів або навіть частково знищувалися, що створювало «зачароване коло», тобто ставало причиною зародження нових та ескалації старих конфліктів з етнополітичною складовою.

Втім, особливої згадки заслуговують свідчення давньогрецького історика *Плутарха* (46–120/125 рр. до н.е.). У своєму відомому творі *«Порівняльні життєписи»* він, маючи на увазі загарбницькі походи Олександра Македонського, зокрема зазначав: «Тоді Олександр підкорив медів, які повстали проти македонян, захопив їхнє місто і, вигнавши звідти його мешканців та заселивши переселенцями з різних міст, назвав Александрополем» [10]. Тут, по суті справи йдеться про виключно силове вирішення конфліктів і війн з етнополітичною складовою, зокрема, про примусове переселення народів, про насильницьку депортацію одних народів і анексію їх територій та її заселення іншими народами. Хто б міг уявити, що подібна злочинна практика матиме місце впродовж всієї історії людської цивілізації та набуде найбільших масштабів і жорстокості у ХХ ст.

З твору Плутарха, стає очевидним також, що вже тоді особливого поширення набула практика розподілу племен і народів на «Ми» і «Вони», «своїх» і «чужих», зображення останніх «дикими і віроломними племенами» та приписування їм багатьох інших однозначно негативних рис. Аналіз тогочасних історичних документів засвідчує, що ініціаторами цієї деструктивної практики, зокрема формування негативних стереотипів і розпалювання ворожнечі, виступали не самі племена і народи, а їх правителі. Так само активно тоді використовувався й терор, у тому числі етнополітичний, як засіб загарбання і поневолення народів. Підтвердження тому наведені Плутархом дані про те, що у «війні з гельветами й тигурінами» війська Цезаря спалили дванадцять міст і чотириста сіл, а під час «війни з бельгами він розбив ущент їхні головні сили і вчинив таку січу, що купи трупів полегшували римлянам перехід через болота й глибокі

річки. Після цієї перемоги всі інші повсталі племена, які населяли приморські країни, без боротьби визнали римську владу» [11, с. 467]. Підсумовуючи наслідки лише однієї з численних загарбницьких війн Цезаря, Плутарх зауважував: «За ті неповні десять років, впродовж яких він вів війну у Галлії, він штурмом взяв понад вісімсот міст, підкорив триста народностей, бився з трьома мільйонами людей, з яких один мільйон знищив у часи битв і стільки ж захопив у полон» [10]. Отже, вже з тих давніх часів війни та конфлікти з етнополітичною складовою стали найбільш поширеними та призводили до жаклих людських втрат і руйнацій.

Другий період розвитку поглядів на конфлікти взагалі, і з етнополітичною складовою зокрема, можна назвати «осмислювальним» періодом. Історичні рамки цього періоду – кінець Стародавніх часів та Середньовіччя, включно з епохою Відродження. Особливістю цього, *другого періоду* було те, що тогочасні мислителі – переважно філософи і політичні діячі не просто описували конфлікти, а намагалися осмислити їх сутність, з'ясувати причини виникнення, виробити критерії класифікації війн та ін.

Своєрідним «сднальним містком» між *першим описувальним* та *другим осмислювальним періодами* виступив давньоримський філософ Цицерон (108–43 рр. до н.е.), який висунув тезу про війни «загарбницькі» та війни «справедливі й благочестиві». До «справедливих» він включав війни, які розпочиналися і велися з метою помститися ворогам за зло та наругу, а до «благочестивих» – визвольні війни.

Одним з найбільш яскравих представників *осмислювального періоду* був відомий християнський теолог Августин Блаженний (345–430 рр.). Він не лише підхопив, а й розвинув згадані думки Цицерона. Зокрема, він стверджував: «Справедливими називають ті війни, які ведуться для того, щоб помститися за образи, відшкодувати збитки, понесені одним народом від іншого» [1].

Подальший розвиток цих думок знаходимо у працях відомого теолога і філософа Хоми Аквінського (1225–1274 рр.). Зокрема, аналіз його твору «Сума теології» засвідчує, що він вважав війну антитезою миру, але попри це, стверджував, що вона може бути доцільною і навіть бажаною, оскільки світ не завжди є порядком, який слід підтримувати. Більше того, Хома Аквінський був упевнений, що війна може бути засобом досягнення справедливого миру, а також засобом порушення несправедливого миру. Окрім того, Х. Аквінський обґрунтував ідею «священної війни» на захист церкви і віри та благословив хрестоносців на походи до Палестини з метою завоювання «святої землі».

Певний внесок у розуміння сутності й характеру конфліктів в епоху Відродження, у тому числі й з етнополітичною складовою, зробив відомий гуманіст Еразм Роттердамський (1464–1536 рр.). Еразм Роттердамський був переконаним противником війни, будь-якого збройного конфлікту. Війна, на його думку, явище протиприродне, потворне, суперечне етиці. Еразмові заклики до миру, засудження війни як злочину проти людства знайшли яскраве висвітлення у його працях «Війна мила тим, хто її не зазнав» та «Скарга Миру», а також у багатьох його листах. Однак, попри всю ширість критики війни, Еразм Роттердамський, як і всі тодішні гуманісти, по суті, не розумів причин збройних

конфліктів та війн, і через те не міг вказати на реальні шляхи і методи їх запобігання. У творі «Війна мила тим, хто її не зазнав» Еразм, всебічно тавруючи війну, благав людство всіляко перешкоджати її виникненню: «Є в світі нещастя, – наголошував він, – якого слід завжди наполегливо уникати. Треба захищатися від нього всіма засобами, відганяти його від себе з усіх сил. Цим лихом є війна. Немає воістину речі згубнішої, злочиннішої, небезпечнішої за неї. Вона наносить людям найболючіші рани. Вона проймає їх найбільшою огидою, будить в них невимовну відразу..., завдає стільки горя, що жодна мова... неспроможна його висловити» [7].

Однак, мабуть, найбільш яскравим представником *осмислювального періоду* в історії розвитку етнополітичної конфліктології можна вважати італійського мислителя і політичного діяча Нікколо Макіавеллі (1469–1527 рр.). Він один з перших намагався застосувати системний підхід у вивченні й осмисленні конфліктів. Н. Макіавеллі вважав конфлікт універсальним і перманентним станом будь-якого суспільства. Він досить переконливо відстоював точку зору, що конфлікт виконує не лише деструктивну, а й конструктивну функції. Після мислителів античності Н. Макіавеллі, на наш погляд, зробив найбільший внесок у вивчення і розуміння конфліктів з етнополітичною складовою. Зокрема, в його праці «Державець» ставилися питання етновизвольної боротьби, збирання та об'єднання етнічно близьких земель, національно-державного будівництва, врегулювання конфліктів з етнополітичною складовою та ін.

Отже, є чимало підстав для попереднього *висновку* про те, що значна частина поглядів, ідей і підходів до конфліктів взагалі, і з етнополітичною складовою у тому числі, зародилася й почала формуватися ще у *першому – описувальному та другому – осмислювальному періодах* розвитку науки про конфлікти. Саме ці погляди, ідеї та підходи стали першими цеглинками у підмурок такої сьогодні потрібної галузі наукового знання як етнополітична конфліктологія та визначили основні вектори її подальшого розвитку. Отже, можна погодитися з відомим вітчизняним вченим О. В. Картуновим, який зазначав, що саме в ці часи «з'явилися і деякі думки, котрі через тисячоліття увійдуть до теоретичної бази етноконфліктології» [6, с. 61].

Окрім двох розглянутих вище періодів зародження поглядів та становлення знань про конфлікти з етнополітичною складовою, варто виділити ще два, які умовно можна назвати – *пошуковий та аналітичний періоди*.

Третій, пошуковий період становлення і розвитку етнополітичної конфліктології припадає на епоху Нового часу та Просвітництва. Найбільш відомими його представниками були Г. Гроцій, Т. Гоббс, Я. Коменський, Дж. Віко, Ж.–Ж. Руссо, І. Кант та багато інших. Цей період характеризувався зростаючим інтересом до конфліктів і, перш за все, до війн між народами та наполегливими пошуками шляхів і методів їх припинення, а також досягнення вічного миру. Звичайно, не можна не згадати Ш.–Л. Монтеск'є, Д. Отіса, Т. Пейна та багатьох інших мислителів, які започаткували, а точніше відродили науковий інтерес саме до конфліктів з етнополітичною складовою, висунули і обґрунтували чимало ідей і тенденцій, якими до цього часу хай і дещо у модернізованому вигляді, користується етнополітична конфліктологія.

Четвертий, аналітичний період у розвитку науки про конфлікти, зокрема з етнополітичною складовою, автор даної статті датує Новітнім часом, зокрема до 20–х років ХХ ст. Цей період характеризується глибоким, всебічним, системним, справді науковим аналізом конфліктів, вдосконаленням існуючих і розробкою нових теоретико–методологічних засад їх дослідження, пошуком ефективних шляхів та методів їх врегулювання. Найбільш яскравими представниками цього періоду були К. Маркс, Г. Зіммерль, Р. Дарендорф, Л. Козер та багато інших, зусиллями яких знання про конфлікти, накопичені мислителями попередніх періодів були перетворені на справжню науку – загальну конфліктологію. Та особливої уваги, в контексті еволюції етнополітичної конфліктології, заслуговують такі західні вчені, як: У. Самнер, Л. Гумплович, К. Реннер, М. Ратнер, О. Бауер та багато інших, які, спираючись на досягнення своїх попередників започаткували дослідження і, по суті справи, здійснили виокремлення конфліктів з етнополітичною складовою із загальних конфліктів та заклали фундамент етнополітичної конфліктології. Саме спираючись на нього, але вже в другій половині ХХ ст. і зусиллями вже нового покоління вчених, зокрема: Дж. Агно, Б. Гарф, Д. Горовець, Т. Гурр, М. Есман та багатьох інших етнополітична конфліктологія перетворилася на нову досить потрібну і перспективну галузь наукового знання та навчальну дисципліну. Але це вже інша велика і складна проблема, яка очікує на своїх дослідників.

Наведений вище матеріал дає підстави для таких висновків: 1) Саме Стародавній Китай та Греція стали кошиком перших ідей щодо війн та конфліктів з етнополітичною складовою. 2) Саме там і тоді, тобто ще у першому і другому періодах, народилися й пройшли першу апробацію ідеї, які стали надійним підмурком та визначили основні вектори становлення відповідних концепцій у третьому та четвертому періодах еволюції наукових знань про конфлікти з етнополітичною складовою. 3) Саме ці ідеї та концепції (зокрема, про сутність, причини зародження, небезпеку ескалації конфліктів взагалі, і особливо з етнополітичною складовою, шляхи і засоби мирного їх врегулювання та ін.), звичайно модернізовані й багато в чому переосмислені, сприяють сьогодні подальшому розвитку етнополітичної конфліктології, але вже як нової галузі наукового знання та навчальної дисципліни. 4) В умовах глобальної тенденції посилення етнополітичної турбулентності практично в усіх країнах світу з поліетнічним складом населення та ескалації етнополітичних конфліктів, пошуки і критично–креативне використання відповідних знань, накопичених в різні часи різними народами, стає не просто доцільною, а конче потрібною і невідкладною справою.

Список використаних джерел

1. Блаженный Августин. О граде Божьем // Августин Блаженный. Творения. – Том 3–4. – СПб.: Алетейя, 1998. Репринт издательства Спасо–Преображенского Валаамского монастыря, 1994. [Електронний ресурс] / Августин Блаженный. – Режим доступу: http://azbyka.ru/otechnik/Avrelij_Avgustin/o-grade-bozhem/
2. Геродот. Книга IV. // История: в девяти книгах / Ред. П. П. Толочко; АН Украины. Ін–т археології. – К.: Наукова думка, 1993. – С.180–228. [Електронний ресурс] / Геродот. – Режим доступу: http://ae-lib.org.ua/texts/herodotus_historiae_4_ua.htm
3. Геродот. История // Хрестоматия по истории древнего мира: Пособие для учителя / Сост. Е. А. Черкесова. – М.: Просвещение, 1991. – 288 с.

4. Древнекитайская философия. Собрание текстов в 2–х томах. [пер. М. Л. Титаренко]. – Том 1. – М.: Мысль, 1972. – 363 с.
5. Исократ. Панегирик // Ораторы Греции: [пер. с древнегреч.] / Сост. и науч. подгот. текстов М. Л. Гаспарова. – М.: Художественная литература, 1985. [Електронний ресурс] / Исократ. – Режим доступу: <http://ancientrome.ru/antlitr/isocrates/panegyricus.htm>
6. Картунов О. В. Вступ до етнополітології: Науково–навчальний посібник / Картунов О. В. – К.: Ін–т економіки, управління та господарського права, 1999. – 300 с.
7. Кобів Й. Еразм Роттердамський і його сатиричне письмо / Й. Кобів // Еразм Роттердамський. Похвала глупоті. Домашні бесіди. – К.: Основи, 1993. – С.3–11.
8. Маруховська О. О. Періодизація еволюції етнополітичних конфліктів (новий концептуальний підхід) / О. О. Маруховська // Наукові записки / Збірник. – Серія «Політологія і етнологія». – К.: Ін–т політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2002. – Вип.21. – С.108–116.
9. Мороз В. Історія земної цивілізації – це хроніка війни проти людства / В. Мороз // Галичина – 2016. – 02 вересня [Електронний ресурс] / В. Мороз. – Режим доступу: <http://www.galychna.if.ua/publication/world/istorija-zemnoji-civilizaciji-ce-khronika-viini-proti-l/>
10. Плутарх. Александр і Цезар // Плутарх. Порівняльні життєписи [пер. Й. Кобова]. – К.: Дніпро, 1991. – С.126–238. [Електронний ресурс] / Плутарх. – Режим доступу: http://ae-lib.org.ua/texts/plutarch_alexander_and_caesar_ua.htm
11. Плутарх. Сравнительные жизнеописания / Плутарх – В 3–х т. / Отв. ред. М. Е. Грабарь–Пассек. – М.: Изд–во АН СССР, 1961–1964. – Т.2. – 1963. – 548 с.
12. Сунь–цзы. Искусство войны [Електронний ресурс] / Сунь–цзы. – Режим доступу: http://royallib.com/read/suntszi/iskusstvo_voyni.html#20480
13. У–цзы. Об искусстве ведения войны [Електронний ресурс] / У–цзы. – Режим доступу: http://royallib.com/book/tszi_u_ob_iskusstve_vedeniya_voyni.html
14. Фукидід. Промова Перикла (фрагмент з «Історії Пелопоннеської війни») / Фукидід // Антична література: Хрестоматія. Упорядник О. І. Білецький. – К.: Радянська школа, 1968. – С.283–287. [Електронний ресурс] / Фукидід. – Режим доступу: http://ae-lib.org.ua/texts/thucydides_histories_pericle_ua.htm
15. Хрестоматия по истории древнего мира: Пособие для учителей / Сост. Ю. С. Крушкел и др. – М.: Просвещение, 1987. – 256 с.

References

1. Blazhennyj Avgustin. O grade Bozh'em // Avgustin Blazhennyj. Tvorenija. – Tom 3–4. – SPb.: Aletejja, 1998. Reprint izdatel'stva Spaso–Preobrazhenskogo Valaamskogo monastyrja, 1994. [Elektronnij resurs] / Avgustin Blazhennyj. – Rezhim dostupu: http://azbyka.ru/otechnik/Avrelij_Avgustin/o-grade-bozhem/
2. Gerodot. Knyga IV. // Istorija: v dev'jaty knyгах / Red. P. P. Tolochko; AN Ukrai'ny. In–t arheologii'. – K.: Naukova dumka, 1993. – S.180–228. [Elektronnij resurs] / Gerodot. – Rezhym dostupu: http://ae-lib.org.ua/texts/herodotus_historiae_4_ua.htm
3. Gerodot. Istorija // Hrestomatija po istorii drevnego mira: Posobie dlja uchitelja / Sost. E. A. Cherkeseva. – M.: Prosveshhenie, 1991. – 288 s.
4. Drevnekitajskaja filosofija. Sbranie tekstov v 2–h tomah. [per. M. L. Titarenko]. – Tom 1. – M.: Mysl', 1972. – 363 s.
5. Isokrat. Panegirik // Oratory Grecii: [per. s drevnegrech.] / Sost. i nauch. podgot. tekstov M. L. Gasparova. – M.: Hudozhestvennaja literatura, 1985. [Elektronnij resurs] / Isokrat. – Rezhim dostupu: <http://ancientrome.ru/antlitr/isocrates/panegyricus.htm>
6. Kartunov O. V. Vstup do etnopolitologii': Naukovo–navchal'nyj posibnyk / Kartunov O. V. – K.: In–t ekonomiky, upravlinnja ta gospodars'kogo prava, 1999. – 300 s.
7. Kobiv J. Erazm Rotterdams'kyj i jogo satyryczne pys'mo / J. Kobiv // Erazm Rotterdams'kyj. Pohvala glupoti. Domashni besidy. – K.: Osnovy, 1993. – S.3–11.
8. Maruhovs'ka O. O. Periodyzacija evolucii' etnopolitychnyh konfliktiv (novyj konceptual'nyj pidhid) / O. O. Maruhovs'ka // Naukovi zapysky / Zbirnyk. – Serija «Politologija i etnologija». – K.: In–t politychnyh i etnonacional'nyh doslidzhen' NAN Ukrai'ny, 2002. – Vyp.21. – S.108–116.
9. Moroz V. Istorija zemnoi' cyvilizacii' – ce hronika vijny proty ljudstva / V. Moroz // Galychna – 2016. – 02 veresnja [Elektronnij resurs] / V. Moroz. – Rezhym dostupu: <http://www.galychna.if.ua/publication/world/istorija-zemnoji-civilizaciji-ce-khronika-viini-proti-l/>

10. Plutarh. Aleksandr i Cezar // Plutarh. Porivnjaj'ni zhytjepysy [per. J. Kobova]. – K.: Dnipro, 1991. – S.126–238. [Elektronnyj resurs] / Plutarh. – Rezhym dostupu: http://ae-lib.org.ua/texts/plutarch_alexander_and_caesar_ua.htm.

11. Plutarh. Sravnitel'nye zhizneopisanija / Plutarh – V 3–h t. / Otv. red. M. E. Grabar'–Passek. – M.: Izd-vo AN SSSR, 1961–1964. – T.2. – 1963. – 548 s. (Serija «Literaturnye pamjatniki»).

12. Sun'-czy. Iskusstvo vojny [Elektronnyj resurs] / Sun'-czy. – Rezhim dostupu: http://royallib.com/read/suntszi/iskusstvo_voyni.html#20480.

13. U'-czy. Ob iskusstve vedenija vojny [Elektronnyj resurs] / U'-czy. – Rezhim dostupu: http://royallib.com/book/tszi_u/ob_iskusstve_vedeniya_voyni.html.

14. Fukidid. Promova Perykla (fragment z «Istorii Peloponnes'koj vijny») / Fukidid // Antychna literatura: Hrestomatija. Uporjadnyk O. I. Bilec'kyj. – K.: Radjans'ka shkola, 1968. – S.283–287. [Elektronnyj resurs] / Fukidid. – Rezhym dostupu: http://ae-lib.org.ua/texts/thucydides_histories_pericle_ua.htm

15. Hrestomatija po istorii drevnego mira: Posobie dlja uchitelej / Sost. Ju. S. Krushkol i dr. – M.: Prosveshhenie, 1987. – 256 s.

Maruchovska–Kartunova O. O., PhD, candidate of philosophy, professor of Social Sciences Department of the University of economic and law «KROK» (Ukraine, Kyiv), alexkartunov@gmail.com

Sources and evolution of knowledge about conflicts with the ethnopolitical component from the Ancient epoch to the Modern time

This article is devoted to the analysis of sources and periodization of evolution of knowledge about conflicts with the ethnopolitical component, since times of Ancient China, including the epochs of the Middle Ages, Renaissance and Modern Time. The Expediency of division of this difficult and contradictory process on four periods: descriptive, rethinking, searching and analytical is grounded. The unfolded description of the first, descriptive period and partly –second, rethinking period is given. This periodization is proposed into a wide scientific turn for the first time.

Keywords: evolution, periodization, wars, conflicts with the ethnopolitical component, ethnopolitical conflict studies, descriptive period, rethinking period.

* * *

УДК 1:124.2:128:316.662

Мельник Ю. М., кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології, філософії та права, Одеська національна академія харчових технологій (Україна, Одеса), ynmelnik@mail.ru

Шевченко Г. А., кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології, філософії та права, Одеська національна академія харчових технологій (Україна, Одеса), filosofonapt@mail.ru

Визначення сутності людини в парадигмі філософії ХХ століття

Людина входить в світ як продукт біологічної еволюції. Однак біологічна еволюція не визначає сутність, сенс і призначення людини. Наукові напрямки і школи в ХХ ст. сформулювали безліч визначень сутності людини. Актуальним і цікавим, з філософської точки зору, є вивчення сутності людини в різних філософських напрямках ХХ ст. Мета статті це філософський аналіз проблем визначення сутності людини в парадигмі філософії ХХ ст.

Сутність людини не є щось постійне, що можна відкрити або дізнатися, а потім раз і назавжди закріпити в якомусь формулюванні. Пошук людиною своєї сутності – це не її «виявлення» або «відкриття», а її творення. Сутність людини, сенс її буття – це не істина, яку треба дізнатися, а конструкція, яку потрібно створити.

Сутність людини, природа людського початку, сенс людського буття – все це становить тасмніцю, яка на кожному етапі історичного розвитку людства відкривається людям лише частково. Ці часткові розгадки виявляються тимчасовими і оманливими. Це вічна тасмніця і вічна проблема людства історія якого триває.

Ключові слова: людина, особистість, соціальний прогрес, самопізнання, самореалізація.

Людина входить в світ як продукт біологічної еволюції. Однак біологічна еволюція не визначає сутність, зміст і призначення людини (людського роду). Наукові напрямки і школи у ХХ столітті сформулювали безліч визначень сутності людини. Саме тому актуальним і цікавим, з філософської точки зору, є вивчення сутності людини в різних філософських напрямках ХХ століття.

Метою даної статті є філософський аналіз проблем визначення сутності людини в парадигмі філософії ХХ століття.

Суперечливі пошуки шляхів і засобів визначення самості виявляються в філософській творчості М. О. Бердяєва, релігійного філософа–екзистенціаліста. Початковість людського «Я» не викликає у М. О. Бердяєва ніяких сумнівів: ««Я» – спочатку, ні з чого не виводиться і ні до чого не зводиться» [1, с. 265]. М. Бердяєв критикує декартівське «cogito, ergo sum», стверджуючи, що не «я існую, бо мислю, а я мислю, бо існую...» «Я» перш за все існуючий» [1, с. 265]. Заглиблюючись в своє «Я» в процесі самопізнання, людина створює свою особистість, яка по відношенню до «Я» є вторинною. ««Я» є первинна даність... «Особистість» ж є якісне досягнення» [2, с. 34]. «Вироблення моєї особистості є витіснення того, що в мені не є моє справжнє «Я»» [3, с. 267]. Бути чесним і щирим перед самим собою – це головне завдання і головна трудність процесу становлення людини, якого мислитель визначає як істоту несвідомо хитру і недостатньо пряму, істоту заплутану і яка нелегко піддається розумінню» [2, с. 278]. У філософії М. О. Бердяєва «Я» не може існувати ізольовано, світ «Я» обов'язково передбачає інших, він не схожий на інших і не ототожнюється з ним. Незважаючи на прагнення до іншого, перед людиною гостро стоїть проблема самотності. ««Я» переживає печуче, гостре почуття самотності... Через момент самотності народжується особистість, самосвідомість особистості» [1, с. 267]. Усвідомивши на самоті свою особистість, свою особливість і неповторність, «Я» прагне вийти з цієї замкнутості в інше «Я», але «боятися цього, захищатися від зустрічі, яка може бути зустріччю з об'єктом» [1, с. 267]. Вихід до іншого «Я», до «Ти» обумовлений потребою бути вірно відбитим в іншому, отримати підтвердження і утвердження свого «Я» в іншому, «Я» хоче бути почутим і побаченим. Існування з іншими в суспільстві, змушує «Я» захищати себе, граючи ту чи іншу роль. «І тому, – каже М. О. Бердяєв, – так важко дістатися до справжнього людського «Я», зняти з «Я» покрови. Людина завжди театральна в соціальному плані... І вона сама насилу добирається до власного «Я», якщо занадто увійшла у роль» [1, с. 270].

Жан–Поль Сартр представляє атеїстичний напрям екзистенціалізму. Він стверджує, що людина сама вибирає свою сутність, стає тим, ким вона сама себе робить. Людина не є чимось раз і назавжди даними, завершеним. Це щось незакінчене, це можливість, задум, проєкт. Людина спрямована до майбутнього, вона проєктує своє життя, сама наповнює її змістом або робить безглуздою: «Людина – це, перш за все проєкт, який переживається суб'єктивно, а не мох, не цвіль і не кольорова капуста... людина стане такою, якою є її проєкт буття» [4]. Герої творів Ж.–П. Сартра перебувають в постійному пошуку правильного вибору, спіраючись на самих себе. Людина у Ж.–П. Сартра є мірою моральності. Людина – єдине джерело, критерій і мета моральності.